

חורבן הבית

אריאל הנדל ומורי רם

כבר יותר משנה שברצועת עזה מתרחש הרס אינטנסיבי ושיטתי של מבני מגורים. השוואה להיקף ההרס בפעולות קודמות של הצבא מעלה שהצורך להגן על חיי החיילים אינו מסביר את מחיקת בתיהם הכמעט מוחלטת של יותר משני מיליון תושבים. נראה שאי־אפשר להבין את התשוקה לשטח את ביתו של האחר ללא התייחסות למשמעות העמוקה של בתים עבור יהודים ופלסטינים בעת הזאת, כאשר כל צד מבקש לא רק לבנות את ביתו ולמצוא מקום בעולם, אלא גם לשלול את זכותו של האחר לבית ולקיום במרחב

דצמבר 2024

מלחמה בעזה, שנמשכת כבר יותר מ־14 חודשים, חושפת שלל תשוקות ופנטזיות בצידו היהודי־ישראלי של הסכסוך – החל בתשוקה לבטל את תוכנית ההתנתקות ולהקים מחדש את היישובים היהודיים בעזה, דרך תשוקת הנקמה ושיקום הכבוד העצמי על המכה הקשה של שבעה באוקטובר, וכלה בפנטזיית ההיעלמות: הרצון שכל הפלסטינים ייעלמו מהרצועה, אם בהגירה "מרצון", אם בגירוש מסיבי ואם בקטל המוני.

עד כה, למרות מה שנראה כהכנות מקדימות לאפשרות של התיישבות יהודית בעזה, נדמה כי התשוקה לחידוש ההתנחלויות ברצועה מאפיינת מיעוט מצומצם למדי, גם אם יש לו השפעה לא מבוטלת בקונסטלציה הפוליטית הנוכחית. פנטזיות הנקמה, הג'ינוסייד והטיהור האתני נתקלות במכשולים פוליטיים ומוסריים. ובלי להיכנס לזוויכוח אם ההרג ההמוני וההרעבה השיטתית בעזה מוגדרים כג'ינוסייד או "רק" כפשע מלחמה, גם לאחר המוות של רבבות פלסטינים וגם אם יצלח מהלך הגירוש המתבצע כעת בצפון הרצועה, יותר משני מיליון תושבים עדיין ייוותרו בשטח הנשלט ישירות או בעקיפין בידי ישראל.

לעומת כל אלה, הפנטזיה לשטח את רצועת עזה ולהרוס את בתיה אינה רק קונצנזואלית למדי, אלא גם זוכה למימוש נלהב ועקבי בשטח. במילים אחרות, גם אם הפנטזיה של התיישבות יהודית בעזה או של טיהור אתני קיימת, מה שמתרחש בפועל כבר יותר משנה הוא הרס אינטנסיבי ושיטתי של מבנים פיזיים: בתי מגורים, תשתיות עירוניות, מבני שלטון, מוסדות חינוך ורפואה ועוד.

כבר בשלביה הראשונים של המלחמה הכניסה ישראל לשימוש מערכות מודיעין מבוססות בינה מלאכותית כמו "הבשורה" ו"לבנדר", שלעדותם של אנשי צבא ייצרה מטרות - אנושיות ולא אנושיות כאחד - באופן כמעט אוטומטי ובקצב ש"גם עשרות אלפי קציני מודיעין לא היו יכולים לעבד".^[1] ההעדפה המובהקת של כמות על פני איכות הובילה להתגבשותה של דרך פעולה שבה מערכת הביג דאטה לא רק מצביעה על מיקומם של מפקדים בכירים, אלא גם "מפלילה" בתים של אלפי פעילי חמאס זוטרים. ההתמקדות בבתי מגורים לא הייתה מקרית: אנשי מודיעין הסבירו כי פשוט יותר לאתר אנשים בבתיהם מאשר במנהרות או במתקני צבא. לצורך כך אף פותחה מערכת בינה מלאכותית נוספת, הנושאת את השם "איפה אבא", שמטרתה לזהות את הרגע שבו אדם שמיועד להפצה מהאוויר נכנס לביתו הפרטי על מנת להפציצו שם. התוצאה, מעבר לפגיעה במספר עצום של נשים וילדים, הייתה גם הרס עצום של בתי מגורים שבמרבית המקרים הותקפו ב"פצצות טיפשות", כלומר כאלה שגורמות נזק היקפי רחב, גם כשהיה מדובר במקומות מיושבים בצפיפות כמו מחנות פליטים ומרכזי ערים.

תחקיר של סוכנות הידיעות איי.פי. שנערך בינואר 2024, עשרה שבועות לאחר תחילת הלחימה, הסיק מניתוח צילומי לוויין כי הנזק שישראל המיטה בעזה בחודשיים וחצי של לחימה עולה על מה שחוללו כוחות סוריים ורוסיים בחלב בין השנים 2012 ל-2016; על ההרס שהמיטו הרוסים על מריופול ב-2022; ואפילו על ההרס היחסי שנגרם לערים גרמניות בהפצצות בעלות הברית במלחמת העולם השנייה. "כשמסתכלים על עזה עכשיו מהחלל יש לה צבע אחר", אמר קורי שר, מומחה אמריקאי לניתוח נזקי מלחמה.

ככל שהתמשכה המלחמה, הלך והעמיק גם ההרס. הערכות מראשית חודש מאי 2024 דיברו על לפחות 370 אלף בתים שנפגעו, יותר מ-80% מכלל הבתים ברצועה. לא מדובר רק במבנים שהופצצו במסגרת הפעולה הצבאית עצמה, אלא גם במבנים שנהרסו על מנת ליצור אזור חיץ ברוחב קילומטר לפחות מסביב לרצועה; ביצירת "מסדרונות" רחבים - בנצרים, בפילדלפי - באמצעות שיטוח מלא של סביבתם, לעיתים ברוחב של כמה קילומטרים ("היום, כשעומדים על הציר [נצרים]", מספר אחד החיילים, "כבר לא רואים בתים בעזה"); במבנים שנהרסו בשל היותם "מטרות עוצם" בעלות משמעות סמלית (כמו מגדלי מגורים גבוהים, מאגרי מים, אוניברסיטאות ומוסדות שלטון, חלקם נהרסו כהפגנת כוח בלבד, לא פעם ביוזמה עצמאית וללא אישור מהדרגים הגבוהים); ובבתים ששהו בהם כוחות צבא ולאחר עזיבתם הוצתו ונשרפו עד היסוד, שיטת פעולה רווחת שתוארה שוב ושוב על ידי החיילים עצמם.

ההרס העצום אינו רק תוצר של אסטרטגיה צבאית מוכוונת מלמעלה. בהספד שנישא בהלווייתו של החייל שובאל בן נתן החמיא לו חברו על אופיו "השמח, האופטימי והשטותניקי" שבא לידי ביטוי בכך ששרף בית בלי אישור, "בשביל האווירה". ואכן, סרטונים שצולמו בעזה והועלו לרשתות החברתיות מציגים הרס שיטתי: חיילים מחייכים מנפצים כלי מטבח וריהוט והורסים חדרי מגורים בפטישים כבדים. את הסרטונים מלוות כותרות כגון "אין להם לאן לחזור". סוג רווח של סרטונים הוא וריאציות לועגות של השיר "זה היה ביתי". סרטונים אחרים מציגים את שרפת שכונת שג'עיה "לכבוד נר שמיני של חנוכה", פיצוץ מאגר מים ברפיח "לכבוד שבת", ועוד. התיעוד העצמי וההפצה ברשתות מצביעים בבירור על כך שהחיילים מתגאים במעשיהם, והתיעודים זוכים ללייקים ולאהדה רבה בסביבתם של החיילים ובציבור הישראלי.

ההרס הנרחב מנומק בעיקר בצורך להגן על חיי החיילים, בטענה שעל מנת שלא לסכן את כוחות הצבא יש להקדים ולהרוס כל מבנה שיכול להוות איום. אלא שהשוואה להיקף ההרס בפעולות קודמות של הצבא ולמתקפות אורבניות אחרות דומות באופיין, למשל בסוריה או באוקראינה, והעובדה שחלק נכבד מההרס נעשה לאחר שכוחות הצבא כבר השתלטו על השטח, מבהירות שאי־אפשר לראות בכך הסבר מספק למחיקה הכמעט מוחלטת של מבני המגורים של יותר משני מיליון תושבים. לדעתנו, גם תשוקת הנקמה של החיילים בשטח יכולה להסביר את היקף ההרס באופן חלקי בלבד, בהינתן האופי השיטתי של מחיקת המבנים והדרג הגבוה המנהל את ההריסות בפועל.

במקביל אנו עדים ל"עזה־פיקציה" של הגדה המערבית, שבה נעשות הריסות נרחבות בחסות המלחמה. פעולות הצבא בטול כרם, במחנה הפליטים נור שמס או בג'נין, וכמוהן גם ההרס שזרעו מתנחלים בזנותא ובקהילות נוספות בדרום הר חברון ובבקעת הירדן, מביאות למראות שהולכים ונעשים דומים לאלה שברצועת עזה. מאז תחילת המלחמה חל גם זינוק של ממש במספר הריסות הבתים בגדה המערבית (4,500 בתים עד אמצע אוקטובר 2024) ובעקירה של קהילות פלסטיניות (47 קהילות רועים שגורשו בכפייה בשנה הראשונה למלחמה), עלייה חדה של 60% בהריסות מנהליות של בתים במזרח ירושלים (רבות מהן בכפיית "הריסה עצמית") וקפיצה של 400% במימוש צווי הריסה בנגב בשנת 2024 בהשוואה לשנה שקדמה לה (לרבות מחיקה של ארבע קהילות שלמות של כ־1,200 תושבים: ואדי ח'ליל, אום אלחיראן, מתחם משפחת אלע'ול בערערה ומתחם משפחות אל'ענאמי ואבו־הלייל ליד רמת בקע).

דומיסייד והמלחמה על הבית

לאור כל זאת, יש לשאול מדוע דומיסייד - הרס שיטתי ומאורגן של בתים וסביבות מגורים - הוא מרכיב כה משמעותי במלחמה בעזה. המושג זכה לאחרונה לתשומת לב בינלאומית רבה בעקבות הצעתו של ד"ר האו"ם לנושא הזכות לדיור הולם, רג'אגופאל בלקרישנן, להגדיר את הדומיסייד כפשע נגד האנושות. לדבריו, "הרס בית אינו רק אובדן פיזי של לבנים וטיט. בית הוא גם מאגר של זיכרונות העבר, מקום בטוח בהווה ומקור לחלומות בנוגע לעתיד. אובדן בית גורם לנו לאבד את האנושיות שלנו, וכאשר בתים נהרסים באופן מסיבי ושכונות שלמות משוטחות, כפי שקורה בעזה, זהו פשע נגד האנושות".

בית אינו רק "קופסה שגרים בה", והרס בית אינו דומה להרס של מבנים אחרים. בית הוא הרבה יותר ממבנה פיזי. הוא קשור באופן אינטימי לזהות אינדיווידואלית וקולקטיבית ולהיבטים אישיים וקהילתיים של קיום בכבוד. לטענתנו, אי־אפשר להבין את התשוקה לשטח את ביתו של האחר בלי להתייחס למשמעותו העמוקה של הבית בישראל/פלסטין. כפי שנבקש להראות, לא מדובר רק בתפקיד הסמלי והמעשי של ההתיישבות בהיסטוריה הציונית, אלא גם בתופעה המשלימה שלה: הריסת בתיים וסביבות מגוריהם של תושבי הארץ הפלסטינים.

גם בלי להתחייב למסגרת התיאורטית של הקולוניאליזם ההתיישבותי, שעל מידת התאמתה למתרחש בישראל/פלסטין נטושה מחלוקת אקדמית ופוליטית ארוכת שנים, נראה ששלוש נקודות עקרוניות שעליהן היא עומדת הולמות במיוחד את המצב המקומי. הנקודה הראשונה היא שבניגוד לקולוניאליזם הקלאסי, במקרה ההתיישבותי המתיישבים באים כדי להישאר, מתוך מחשבה על הקמת בית חדש ויצב

שיחליף את הבית האישי והלאומי הקודם. הנקודה השנייה היא שבניגוד למקרה של הגירה, המתיישבים אינם מכירים באוכלוסייה הקיימת כשוות ערך ושוות זכויות. הטריטוריה נתפסת כריקה, או למצער – התושבים המקומיים נחשבים כמי שזכותם למקום פחותה מזו של המתיישבים החדשים. הנקודה השלישית, המשלימה את השתיים הקודמות, היא השאיפה של המתיישב "להיעשות יליד", כלומר התשוקה לא רק להיות התושב הלגיטימי היחיד בטריטוריה, אלא גם לצקת לכך ממד רגשי של השתייכות ואותנטיות. דומה כי לא קשה לזהות את כל שלושת המרכיבים הללו במקרה הישראלי-ציוני: מתיישבים שבאים כדי להישאר, יצירת חברה חדשה ששואפת להתקיים בנפרד מזו שהתקיימה באזור קודם לכן או לתפוס את מקומה, ואובססיה לילידיות ולהשתייכות למקום. בכל אלה אפשר לראות כיצד הבית הפיזי ותחושת הבית מהווים מרכיב משמעותי בהתיישבות ובהשתייכות למקום.

בספרה *The Colonizing Self* הציעה הגר קוטף לחשוב על קולוניאליזם התיישבותי כעל תנועה שמשלבת בין יצירת בית ומקום בעולם עבור המתיישב ובין הפעלת אלימות שמטרתה לנשל את היליד ולשלול ממנו את הבית הפיזי ואת תחושת הבית.^[2] בהמשך לכך, אנו מציעים להבין את האידיאולוגיה והפרקטיקה העומדות מאחורי מקרים רבים של התיישבות יהודית-ישראלית כצורה של "התגוררות אלימה", כזאת שלא רק שואפת ליצור בית אישי ולאומי בעולם, אלא גם מבקשת מונופול בסוגיות החשובות ביותר במבנה הקולוניאלי התיישבותי – קרקעות, מקום ובית; תחושת יציבות וביטחון; הכרה בהיסטוריה, בקיום בהווה, ובזכות לתכנן את העתיד – תוך שלילתם של כל אלה מהתושבים הפלסטינים.

פרקטיקות הדחיקה, הנישול וההחלפה מקבלות את ביטויין המובהק ביותר בכל הקשור לזכות לבית, במובנו הרחב: הן הפיזי, כלומר הזכות לבנות בית או להמשיך להתגורר בבית שבו נולדת, הן המופשט – הבית במשמעות של תחושת ביטחון ויציבות, הכרה בעבר וזכות לתכנן את העתיד. ההרס הנרחב של הבתים ומרחבי המגורים לאחר הנכבה, ההגבלות על תכנון ובנייה ביישובים הערביים בתוך ישראל ובשטחים שנכבשו ב-1967, הסירוב להכיר בכפרים בדואיים בנגב, הנישול העקבי מבתים במזרח ירושלים, ביטול מכרזי דיור ביישובים יהודיים משום שנרשמו אליהם אזרחים ערבים – בכל אלה הבית הופך לחייל במאבק על הזהות המקומית. דומה שאין דוגמה מובהקת יותר לכך מאשר סיסמת הבחירות של מפלגת עוצמה יהודית, ששאלה "מי פה בעל הבית".

בחברות המדגישות את אתוס ההתיישבות – בוודאי בישראל/פלסטין, שבה אפליה מובנית בקרקעות ובזכות למגורים עודנה לגיטימית למהדרין – השאלה מיהו בעל הבית היא מרכיב זהותי עמוק. אורן יפתחאל הצביע לפני כמה שנים על כך שההאטה היחסית ביכולת ההתנחלות בגדה המערבית וההתנתקות מצועת עזה הובילו להפנייתה של אנרגיית ההתיישבות כלפי פנים, למשל הקמת גרעינים תורניים בערים מעורבות או התיישבות אמונית בנגב על חשבון כפרים בדואיים, כפי שקרה באום אלחיראן. ההיגיון הזה ניכר בקמפיין הפרסומי של חברת הבנייה הרי זהב, העוסקת בפרויקטי נדל"ן בגדה המערבית ובקעת הירדן – קמפיין ששינוק, לכאורה כבדיחה, בתים להתיישבות בעזה ההרוסה באמצעות הדמיית מבנים מודרניים על גבי תמונות עדכניות של חורבות.^[3] ההרס הנרחב והמכוון של מרחבי המחיה והמגורים של האוכלוסייה המקומית נעשה חלק בלתי נפרד מהקמתו של בית עבור המתיישבים.

דומיסייד ודומיסייד-שכנגד

כפי שצוין לעיל, ביסוסו של הבית היהודי בתוך בתים פלסטיניים או על הריסותיהם, מתוך שאיפה מודעת לשלול את תחושת הבית מהאוכלוסייה הפלסטינית בין הים לנהר, אינו עניין חדש; הוא עומד ביסודה של מדינת ישראל מאז הקמתה. תחושת אובדן הבית מלווה את הפלסטינים מאז הנכבה, והיא מתממשת ומעמיקה גם בגדה המערבית, בנגב, במזרח ירושלים, בגליל ובערים המערבות. הצורות של שלילת הבית מגוונות: לעיתים היא מתבטאת בהריסות פיזיות אינטנסיביות של קהילות שלמות (למשל בנגב, בדרום הר חברון או בבקעת הירדן), לעיתים באיסור גורף על בנייה (למשל במזרח ירושלים ובשטח C בגדה המערבית, איסור שתוצאותיו הן רבבות בתים שנבנים בלידת ברירה ללא היתר ולפיכך מצויים כל העת תחת איום של הריסה מנהלתית), לעיתים במגבלות על תכנון ובנייה בערים הערביות בתוך ישראל, בקידום גרעינים תורניים ובתהליכי ג'נטריפיקציה בערים המערבות. במצב שבו כל פעולה אזרחית פלסטינית נתפסת כהתנגדות או כטרור ("טרור מדיני", למשל), גם כאשר פלסטיני רוכש בית בעפולה או בכפר ורדים הדבר נחשב "השתלטות" שיש להילחם בה.

המאבק על הזכות לבית ועל תחושת הבית במרחב משפיע גם על צורות ההתנגדות. אם בהתגוררות האלימה ביתם ועתידם של המתישבים מבוסס על שלילת הבית והעתיד של התושבים הקיימים, אין זה מפתיע שתמונת הדה-קולוניזציה הקלאסית (כגון זו שמציע פרנץ פנון בפרק הראשון של **מקוללים עלי אדמות**) מבוססת על אותה שלילה בדיוק: החלפה של בית ועתיד (של המתישבים) בבית ועתיד (של הילידים).

את מתקפת חמאס בשבעה באוקטובר 2023 הגדירו כמה פרשנים "דה-קולוניזציה" ואף "קולוניאליזם שכנגד" (כפי שהציע יפתחאל; כלומר, כיבוש של שטחים בתוך מדינת ישראל הריבונית במטרה להפוך על פיהם את יחסי השליטה הקולוניאליים ההתיישבותיים). אולם נדמה כי ביחסי הכוחות הברורים שבין ישראל לפלסטינים, המטרה לא הייתה באמת לכבוש שטחים ולהחזיק בהם, ובוודאי לא להקים בהם יישובים פלסטיניים, שיחליפו בית בבית ועתיד בעתיד. המתקפה לא נועדה לבנות מחדש בתים פלסטיניים אלא להרוס בתים ישראליים; היא לא ביקשה ליצור תחושת בית פלסטינית, אבל בהחלט שאפה לערער את תחושת הבית בקרב יהודים ישראלים. כלומר, היא לא הייתה ביטוי של קולוניאליזם-שכנגד אלא של דומיסייד-שכנגד, כזה האומר "אם לי אין תחושת בית וביטחון - גם לכם לא תהיה".

נראה כי מאז שבעה באוקטובר ישראל/פלסטין נתונה בסחרור הולך וגובר של דומיסייד ודומיסייד-שכנגד. הטרגדיה העמוקה של הקולוניאליזם ההתיישבותי - לא רק בישראל/פלסטין אלא גם באוסטרליה, בניו זילנד או בצפון אמריקה - היא שגם במקרים שבהם הבית הפיזי, הבית הלאומי ועצם תחושת הבית כמקום בעולם נוצרו בתנאים של חוסר צדק ונישול, משלב מסוים זהו הבית היחיד שנותר לילידים ולמרבית המתישבים גם יחד.

במאמרו "Reflections on Exile" כותב אדוארד סעיד על חוויית הגלות והפליטות.^[4] סעיד טוען כי גלות נחשבת לעיתים רומנטית או הרפתקנית, אבל בפועל היא חוויה הרסנית. הוא מפציר בנו לא לחשוב על גולים כמו נבוקוב או ג'ויס, אלא על המסות של המון הפליטים במהלך המאה העשרים; לא על מי שבחרו בגלות, אלא על מי שהגלות נכפתה עליהם. עבור סעיד, גלות היא "מוות", רק בלי החסד הסופי של המוות". זהו אובדן של קשרים, מקום, אדמה, שפה - כל מה שטמון במושג הבית.

סעיד כותב שהגלות מייצרת מצב של קנאה ושל שתלטנות. מי שמפחד מגלות, לא יוותר לעולם על מה שיש לו ביד: "מפני שדבר אינו בטוח, גלות היא מצב של קנאה". הוא קובע ש"גולים מתבוננים במי שאינם גולים ברגש של טינה. הם שייכים לסביבתם, כך אתה חש, בשעה שהגולה תמיד נמצא שלא במקומו" (ההדגשה במקור). הטרגדיה המקומית מתחדדת אף יותר כשמבינים את הקנאה ההדדית: שני הצדדים מדמיינים את עצמם כבעלי פוטנציאל-גלות (exile-able), ואת האחר הם מדמיינים כמי שיושב בביתו בבטחה. בד בבד, שתי האוכלוסיות גם יודעות שדרך חוויית הגלות התעצבה זהותן הקולקטיבית, וכי הגלות - אם ירצו בכך אם לאו - היא כבר חלק מהווייתן ומהחומר הגנטי-תרבותי המאפיין אותן.

החרדה הקיומית של אי-ההשתייכות ושל אובדן הבית בעולם משותפת לשתי החברות הכלואות בתוך המטריצה של ההתגוררות האלימה. שני הצדדים מקנאים במה שהם מדמיינים כביתו היציב של האחר: המתיישב מקנא ביליד על שורשיותו ועל תחושת המקומיות שאינה דורשת הצדקה, והיליד מקנא במתיישב משום שהבתים שלו חזקים יותר, עמידים יותר, לא נהרסים ואינם מועדים לנישול. עבור שני הצדדים, ביתו של האחר הוא מבנה זר ומאיים המהווה סכנה מוחשית ומיידית.

כך מתרחשת התנגשות הגליאנית כמעט בין שתי תנועות התגוררות מקבילות ששוללות זו את זו. כל צד לא רק מבקש לבנות את ביתו שלו ולמצוא מקום בעולם, אלא גם לשלול את זכותו של האחר לבית. ומאחר שלשני הצדדים אין בית אחר בעולם, שלילת הבית היא גם שלילה של הקיום ממש.

בישראל שאחרי שבעה באוקטובר, הבית היהודי-ישראלי עורער מן היסוד. מאות בתים נפרצו, חוללו, הועלו באש ויושביהם נרצחו, ועד לזמן כתיבת שורות אלו עשרות אלפי תושבים מפונים עדיין מבתיהם ושוהים יותר משנה תחת אש ובחרדה מתמדת. לא רק הבית הפיזי מתפורר; עימו מתפורר והולך גם הביטחון שהבית אמור להציע עבור כל מי שחיים בין הים לנהר.

אלא שקווי הדמיון בין התשוקות והחרדות של שתי האוכלוסיות אינם שוללים את יחסי הכוח והאלימות ביניהן. אולי אף להפך, אולי הדמיון הזה הוא שמזין ומעצים את המשחק-סכום-אפס של ההתגוררות האלימה, והופך במקרה היהודי-ישראלי למנגנון הצדקה בניסיון ליצור ביטחון אונטולוגי בדמות בית מוגן לחלוטין, תוך הריסת ביתם של האחרים. כאשר בנייה והתגוררות של פלסטינים בשטח C, בנגב, ביפו או בכפר ורדים נתפסת כהשתלטות או כטרור דיורי, "הניצחון המוחלט" רחוק מתמיד, והוא לא יתאפשר ללא פנטזיה על דומיסייד מוחלט. זו הסיבה, כותב החוקר הפלסטיני נאסר אבורחמה לגבי הדומיסייד בעזה, שמדינת ישראל "מוודדת את הישגיה הפוליטיים בדרגות של הרס".^[5] שיקוף

מובהק לכך אפשר לראות בציוץ של העיתונאי עמית סגל מראשית דצמבר 2024, המתאר בסיפוק את ההרס העצום במחנה הפליטים ג'באליה: "תמונות לא יתארו את ממדי החורבן, מאופק לאופק. בצפון הרצועה נותרו בעיקר תילי חורבות בטון, דיונות חול, גלי אשפה עצומים ולהקות כלבים מורעבות".

בשיר שהתפרסם בספרו האחרון כותב מחמוד דרוויש על הרס הבית: "בדקה אחת מסתיימים כל חייו של בית. הבית ההרוג [البيت قتيلاً] הוא זירת רצח המוני, גם אם הוא ריק מדיריו. קבר אחים של חומרי גלם שנועדו לבנות מבנה בעל משמעות, או שיר חסר חשיבות בזמן מלחמה [...] הדברים שלנו מתים כמונו, אבל הם לא נקברים איתנו".^[6]

את הציורוף البيت قتيلاً, שהוא גם כותרת השיר, אפשר לתרגם כ"הבית ההרוג" או "הבית כקורבן רצח", אולם אנו מציעים לתרגם אותו "הבית כחלל", במובנו הכפול של חלל. במצב השלילה ההדדית, שבו המתקפה אינה רק על בתים פיזיים אלא גם על הזכות למקום בעולם ועל שאלת ההתגוררות עצמה, הבית הוא חלל מלחמה, והיעדרו מותיר אחריו חלל ריק מהמשמעויות האנושיות שעיצבו אותו בפועל.

אבל ייתכן שאפשר לחשוב גם על אופק אחר. הסופר ופעיל זכויות האדם רג'א שחאדה מתייחס לחייו בגדה המערבית כאל חיים של גולה פנימי, אדם שחי על אדמתו אך ללא יציבות של בית. לשאלה מתי תסתיים הגלות הזאת הוא משיב: "אולי כשאנחנו, פלסטינים וישראלים שחיים על האדמה הזאת, נצליח להיפטר מכל המשמעויות הבלעדיות שאנו מייחסים לשטח הקטן שלנו ולחינו בו [...], כשפלסטין/ישראל תהיה עבור תושביה לא יותר מאשר בית".^[7] עד כמה שהדבר עשוי להישמע פשוט, הקריאה של שחאדה להפוך את המרחב שבין הים לנהר לבית לשתי האוכלוסיות היא קריאה רדיקלית. דווקא כעת, כאשר מאות אלפי בתים בישראל/פלסטין הרוסים עד היסוד, שרופים, מחוללים או לא בטוחים למגורים, המחשבה על בית מאפשרת לבחון מחדש את התנאים ההכרחיים לביטחון, לעתיד וליצירת מרחב שבו יש לשתי האוכלוסיות מקום במובנו העמוק - מרחב שמאפשר לשאוף לסיום ההתגוררות האלימה, ולא לסופם הפיזי של הילידים והמתיישבים כאחד.

הערות שוליים

[1] † יובל אברהם, "הצבא אישר להפציץ בעזה, גם כשידע שמשפחות שלמות עלולות למות", **שיחה מקומית**, 30.11.2023.

[2] † בכך עסקנו בהרחבה במאמרנו **בתיאוריה וביקורת**. ראו אריאל הנדל ומורי רם, "מה בא אחרי הקולוניאליזם ההתיישבותי? דה־קולוניזציה כשאלה עיונית ומעשית", **תיאוריה וביקורת** 60, 2024, עמ' 105-127. לספרה של הגר קוטף ראו Hagar Kotef, *The Colonizing Self, or Home and Homelessness in Israel/Palestine*, Durham: Duke University Press, 2020.

[3] † מאיה רוזן, "המודעה שעוררה סערה: 'בית על החוף בעזה'", 19.12.2023, Mako.

Edward Said, "Reflections on Exile," *Granta* 13, 1984 [↑][4]

Nasser Abourahme, "In Tune with Their Time," *Radical Philosophy* 216, 2024, pp. 13-20 [↑][5]

محمود درويش, "البيت قتيلاً", *أثر الفراشة*, بيروت: الفرات, 2008, ص. 35-37. [↑][6]

Mahmoud Darwish, "The House as a Casualty," *A River Dies of Thirst*, trans. אורי ראו. Catherine Cobham, Brooklyn: Archipelago Books, 2009, p. 12

Raja Shehadeh, "Diary of an Internal Exile: Three Entries," in Penny Johnson and Raja Shehadeh (eds.), *Seeking Palestine: New Palestinian Writing on Exile and Home*, Northampton: Interlink, 2013, pp.

86-96

אריאל הנדל הוא מרצה בבצלאל. חוקר מרחב, פוליטיקה ואלימות. עורך שותף של מפתח-מפתח: כתב עת לקסיקלי למחשבה פוליטית. מורי רם הוא מרצה במחלקה לפוליטיקה, אוניברסיטת ניוקאסל.
